

LSSR MGB agentų smogikų teisinio įvertinimo problematika Lietuvoje

1994 m. lapkričio 10 d. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyriuje buvo priimtas nutarimas iškelti baudžiamąją bylą Nr. 09-2-067-94 pagal žymes nusikaltimo, numatyto LR 1992 m. balandžio 9 d. įstatymo „Dėl atsakomybės už Lietuvos gyventojų genocidą“ 1 ir 2 str. dėl LSSR KGB Sokolovo specialiosios grupės nusikalstamos veiklos pokario metais Lietuvoje. Byla didelės apimties, todėl jos tyrimas prokuratūroje buvo stabdomas, paskui vėl atnaujinamas. Tyrimą sunkino ta aplinkybė, kad iki 1997 m. rudens Lietuvoje iš esmės nebuvo institucijos, tiesiogiai vykdančios archyvinų dokumentų bei kitos medžiagos paiešką apie nusikaltimų Lietuvos gyventojams vykdytojus karo ir pokario metais. Vadinamųjų genocido bylų tyrimas paspartėjo 1997 m. rugpjūčio mėn. įsteigus Specialiųjų tyrimų skyrių Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre (toliau – LGGRTC).

Siekiant suaktyvinti bendras šalies institucijų pastangas tiriant senaties termino neturinčias bylas, 1998 m. liepos 22 d. LGGRTC iniciatyva pasirašytas trišalis bendradarbiavimo genocido byloje susitarimas tarp LGGRTC, LR GP ir LR VSD „Bendradarbiauti ir koordinuoti veiksmus, renkant duomenis apie Lietuvos gyventojų genocido faktus, tiriant ir išaiškinant genocido nusikaltimus bei jų vykdytojus“. Susitarimas teigiamai paveikė tolesnį šių institucijų darbą. Kiekvie-

na žinyba vykdė ir iki šiol vykdo joms pavestas užduotis. Pagrindinis LGGRTC Specialiųjų tyrimų skyriaus uždavinys – teikti prokuratūroms archyvinius dokumentus apie nusikaltimus Lietuvos gyventojams vykdžiusius asmenis, padėti nustatyti smogikų bei kitokių agentų ir informatorių asmens tapatybes, teikti anketinius duomenis apie buvusius kadrinčius LSSR MGB–KGB pareigūnus ir kt.

Nuo 1999 m. LR GP Specialiųjų tyrimų skyrius medžiagą dėl konkrečių smogikų išskiria į atskiras baudžiamąsias bylas. 2000 m. vasario 23 d. į atskirą baudžiamąją bylą Nr. 09-2-005-00 buvo išskirta medžiaga, susijusi su agentų smogikų Broniaus Kalyčio-Ramojaus (Viater), Kazio Kregždės-Tomo, Prano Preikšaičio-Jūros, Igno Tamošiūno-Aštraus ir Algirdo Lapinsko-Žvaigždės veikla. 2000 m. birželio 23 d. įtariamiesiems surašyta 40 puslapių apimties kaltinamoji išvada, kurią pasirašė prokuroras U. Vyčinas. Netrukus LR GP bylą perdavė Vilniaus apygardos teismui.

2002 m. birželio 4 d. Vilniaus apygardos teismo nutartimi įtariamieji B. Kalytis-Ramojus ir K. Kregždė-Tomas buvo pripažinti padarę nusikalstamas veikas – bendrininkavę vykdančiais genocidą, tačiau dėl psichikos ligų bausmė jiems nebuvo paskirta ir abu perduoti artimųjų globai, kartu nustatyta, kad juos turi stebėti vietos psichiatras. Vilniaus apygardos teismo 2002 m. birželio 4 d. nuosprendis

džiu P. Preikšaitis-Jūra, I. Tamošiūnas-Ašt-rus ir A. Lapinskas-Žvaigždė buvo išteisinti dėl visų jiems pareikštų kaltinimų*. LR GP Valstybinio kaltinimo skyriaus prokuroro 2002 m. birželio 20 d. apeliaciniu skundu nuosprendį apskundė, tačiau Lietuvos Respublikos Apeliacinio Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartimi skundas atmestas**.

Teismų priimti sprendimai kaltinamųjų atžvilgiu sukėlė didelę rezistencijos dalyvių nepasitenkinimą ir bylą tyrusių suinteresuotų institucijų darbuotojų nuostabą. Siekiant giliau išnagrinėti priežastis, kodėl agentų smogikų bylos Lietuvoje dažniausiai laikomos teisiškai neperspektyviomis, 2004 m. kovo 18 d. LGGRTC ir LR GP Specialiųjų tyrimų skyrius surengė seminarą „Įrodymų rinkimo, pakankamumo ir vertinimo problematika tiriant genocido bylas: agentų smogikų grupių veiklos tyrimų pavyzdys“. Jame dalyvavo apie 40 žmonių, tarp jų – LGGRTC generalinė direktorė Dalia Kuodytė, Centro Specialiųjų ty-

rimų skyriaus vedėjas Rytas Narvydas bei Genocido tyrimo departamento direktorius dr. Arvydas Anušauskas, LR GP Specialiųjų tyrimų skyriaus vyriausiasis prokuroras Rimvydas Valentukevičius, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo teisėjas R. K. Urbaitis, LR Seimo Teisės departamento darbuotojas dr. Justinas Žilinskas, kai kuriuos kaltinamuosius gynę advokatai R. Mikliušas ir J. Savickaitė, kiti šios srities žinovai. Seminaro dalyviai aptarė teismų sprendimų argumentaciją, aiškinosi jų požiūrį į Lietuvos ypatingojo archyvo dokumentus, nagrinėjo dokumentų įrodomumo bei patikimumo klausimus, aptarė, kokią vietą įrodymų grandinėje turi užimti archyviniai dokumentai. Ypač karštus ginčus sukėlė nevienareikšmis teismų archyvinių dokumentų traktavimas, kai vienais atvejais jie pripažįstami įrodymais, kitais atvejais atmetami... Seminare pranešimus skaitė istorikas dr. A. Anušauskas, teisininkai dr. J. Žilinskas ir dr. Bernardas Gailius.

* Nuosprendį priėmė Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija, susidedanti iš pirmininkės A. O. Kvaraciejūtės, teisėjų S. Punio ir Z. Birštono.

** Nutartį priėmė Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija, susidedanti iš pirmininkės V. Ražinskaitės, teisėjų V. Miliaus ir T. Šeškausko.